

Яна Примаченко (Київ)

**ПАЦИФІКАЦІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1944–1949 рр.
(в контексті розвитку північноамериканської історіографії
другої половини ХХ ст.)**

Більш ніж десять років фундаментальних досліджень історії українського національно-визвольного руху 30-х–50-х рр. ХХ ст. в Україні*, здавалось би, мали переконливо довести подальшу неконкурентоспроможність північноамериканських дослідників на цій, колись повністю їм приналежній, ниві. Особливо це мало б стосуватися такої теми, як радянська пацифікації Західної України, що навіть за часів розквіту в США советології не користувалася великою популярністю й була представлена головним чином дослідженнями українських емігрантів, колишніх діячів ОУН–УПА. Зовсім недавно автору цих рядків потрапили до рук нові роботи з історії українсько-радянського протистояння у 1944–1949 рр., зроблені викладачем Гарвардського центру російських й євразійських досліджень ім. Девіса Дж. Бурдсом.

Проблеми, порушені Дж. Бурдсом, вимагають осмислення як у суто вузькому контексті історіографії українського націоналістичного підпілля, так і в загальноісторичному, а саме: про взаємопов'язаність вибору тем наукових розвідок із загальним розвитком історичної думки США і Канади.

Обмеження хронологічних рамок дослідження періодом 1944–1949 рр. є самоочевидним. Відомо, що після арешту 23 травня 1954 р. останнього головнокомандувача УПА В.Кука націоналістичний опір почав занепадати. І хоча остання документально зафіксована збройна акція ОУН відбулася 12 жовтня 1959 р.¹, однак, як відмічають майже всі дослідники, у 1949 р. у зв'язку з ефективністю вжитих радянською владою контрзаходів, керівництво УПА було змушене прийняти рішення про перехід до збройного підпілля, що фактично стало початком згортання боротьби. А отже, радянські заходи проти ОУН–УПА на кінець 1949 р. досягли своєї основної мети.

Всі роботи, написані по проблемі пацифікації Західної України, можна класифікувати за двома параметрами: етнічна приналежність та фахова спеціалізація авторів. Запропонована класифікація є умовною і базується на протиставленні, оскільки для полегшення подальшого аналізу має на меті виокремити певні групи. В рамках першого параметру, підгрупа емігрантів включає колишніх учасників українського руху опору, на противагу іншим діаспорним дослідникам. Фаховий поділ також умовний, оскільки до військових

---

* За точку відліку ми взяли 12 вересня 1997 р., коли за дорученням Президента України Л.Кучми було створено Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН і УПА. На нашу думку, саме державне замовлення дало поштовх масштабним дослідженням історії українського національно-визвольного руху 30-х–50-х рр. ХХ ст.

істориків ми занесли всіх, хто свого часу служив у збройних силах. Хоча варто відмітити, що П.Мірчук, хоча й не служив в лавах УПА, був членом збройного підпілля ОУН, отже, також мав певний військовий досвід.

Фахова спеціалізація	Етнічна приналежність		
	українці		американці
	<i>емігранти</i>	<i>діаспора</i>	
<i>Військові історики</i>	П.Потічний Ю.Тис-Крохмалюк Л.Шанковський	П.Содоль	
<i>Не військові історики</i>	П.Мірчук		Дж.Бурдс

Дана таблиця показує наскільки нерівномірним є покриття поля дослідження серед «українських» і американських дослідників. До цього варто додати великі хронологічні розриви в часі написання цих праць. Хронологічний критерій є дуже важливим для розуміння часових диспропорцій у дослідженні такої специфічної теми як протистояння українських націоналістів і радянської влади у повоєнний період.

Американські історичні дослідження СРСР у другій половині ХХ ст. перебували під сильним впливом холодної війни. Великий попит на політичні та стратегічні дослідження розвитку Східної Європи та Радянського Союзу покликав до життя таку дисципліну як советологія. Враховуючи гуманітарний профіль останньої, логічно, що цей процес тісно переплітався з іншими сферами гуманітарного знання, зокрема й історії. Більш того, саме історики становили переважну кількість науковців, задіяних у советологічних дослідженнях.

Для задоволення високого попиту на роботи в галузі советології при університетах США було створено ряд центрів: Російський інститут в Колумбійському університеті (1946), Російський дослідницький центр в Гарварді (1948), Центр слов'янських і східноєвропейських досліджень в Каліфорнійському університеті (Берклі) та інші. Советологія щедро фінансувалася як приватними корпораціями (фонди Рокфеллера, Карнегі, Форда), так і державними, такими як ВВС та ЦРУ². Російський дослідник советології А.Некрасов вказує, що в 50-і рр. «можна говорити не тільки про вплив холодної війни на американську советологію, але й про те, що вона сама стає одним з інструментів холодної війни»³, що, в свою чергу, дає підстави констатувати прикладний характер советологічних досліджень.

Звичайно, що пріоритетним було дослідження СРСР в цілому, однак факт членства України в ООН та розголос, якого набули опозиційні процеси в УРСР, притягували увагу американських дослідників⁴.

Протягом 50-х рр. були написані роботи «емігрантів» (див. таблицю), за винятком праць П.Потічного, який, не зважаючи на свій військовий досвід як в лавах УПА, так і в лавах американської армії, обрав дослідження в галузі

політичної історії. Його «сповзання» до військової історії, як правило, відбувалося на рівні міждисциплінарних підходів.

Соціально-економічні потрясіння, що спіткали США протягом 60-х–70-х рр. (негритянський рух за права, В'єтнамська війна, Уотергейтський процес), спровокували процес тотальної ревізії попередніх поглядів та підходів до вивчення історії, суспільства, міжнародних відносин та інших дисциплін гуманітарного профілю. Престиж гуманітарного знання почав збільшуватися⁵.

В рамках советології ревізіоністи посунули з провідних позицій тоталітаристський напрямок з його вченням про тоталітарну природу СРСР й почали дослідження соціально-економічних аспектів життя народів СРСР. В галузі політичної історії пріоритетним стало вивчення опозиційних рухів в середині компартії (Л.Троцький, М.Бухарін, О.Коллонтай), яке робилось через призму альтернативної історії⁶.

Своєрідною відповіддю на кризові явища в американському суспільстві став переклад англійською мовою книги Ю.Тис-Крохмалюка «Військова діяльність УПА в Україні». Автор, відомий своїми антирадянськими поглядами, в передмові до англійського видання наголошував на практичному значенні своєї роботи, в якій він намагався якомога детальніше задокументувати партизанські методи боротьби, оскільки «.. війська США у В'єтнамі і Лаосі змушені вдатися до партизанських методів, не зважаючи на той факт, що вони складають найкраще треновану й технічно оснащену (на сьогодні. – *Авт.*) армію в світі..»⁷. Увага до військової складової руху й майже повне ігнорування його політичного підґрунтя були обумовлені впевненістю дослідника у тому, що партизанські методи ведення війни стануть дуже важливими для боротьби з розповсюдженням комуністичної загрози у майбутньому⁸.

Початок «перебудови» у середині 80-х рр. спровокував черговий підйом цікавості до радянської проблематики й відкрив широкі можливості для дослідників радянської історії: відкрилися радянські архіви; з'явилися необмежені можливості для відвідин СРСР; проведення соціологічних досліджень серед радянського населення⁹. Однак, внаслідок майже миттєвого розпаду Радянського Союзу, советологія втратила предмет дослідження. Постало питання про майбутнє цієї науки. Криза советології ускладнювалася тим, що співпала із загальною кризою науки й традиційних методів наукового пізнання¹⁰.

Відомий советолог М. фон Хаген ще на початку 90-х рр. дав досить оптимістичний прогноз майбутнього советології. Автор вважав, що втрата таких традиційних замовників, як держдепартамент, ЦРУ, міністерство оборони дозволить советологам розширити й збагатити поле своєї діяльності: звернути більше уваги на проблеми неросійських національностей; знизити політологічні впливи, зокрема відхилення в бік інтересів безпеки; збагатити інструментарій дослідження завдяки співробітництву з радянськими вченими. Він навіть передбачив, що в якості нової загрози національній безпеці США будуть визначені країни третього світу, які є розсадниками тероризму й торгівлі наркотиками. М. фон Хаген

досить правильно спрогнозував стратегічну складову майбутніх змін, окрім, досить безпідставної тези про те, що «... Радянський Союз (Росія. – *Авт.*) буде втрачати свою колишню роль лідера Східної Європи і скочуватися до категорії другорядних держав»¹¹. В полеміці з М. фон Хагеном на сторінках часопису «Общественные науки и современность» російський дослідник Ю.Ігрицький вказав, що не можна списувати з рахунків країну, яка має таку військову міць як Росія¹².

Зараз ведуться постійні дискусії про можливі модифікації цієї дисципліни, оскільки необхідність дослідження країн пострадянського простору та Східної Європи все ще залишається актуальною. Проте колишні советологи не залишилися без роботи, на що вказує наявність великої кількості центрів, які займаються сучасною історією Росії та колишніх радянських республік.

Повертаючись до теми нашого дослідження, зазначимо, що у 80-х – першій половині 90-х рр. з'являються роботи П.Потічного та П.Содоля. На відміну від попередніх – узагальнюючих за своїм характером – досліджень, ці праці відрізнялися новими підходами, превалюванням теоретичних узагальнень й вузької спеціалізації. До того ж, вони були збагачені радянськими архівними матеріалами. Як бачимо, такий стан речей був обумовлений загальним розвитком північно-американської історіографії другої половини ХХ ст. й советології зокрема.

Поява в кінці ХХ – на початку ХІХ ст. праць єдиного американського дослідника проблеми радянської пацифікації Західної України Дж.Бурдса є наслідком тих трансформацій, що зазнала советологія після 1991 р. Центр ім. Девіса, в якому працює Дж.Бурдс, є спадкоємцем створеного у 1948 р. Російського дослідницького центру при Гарвардському університеті¹³. Предмет досліджень дещо видозмінився по формі, але по суті залишився тим самим: ним виступає Росія та країни, які її оточують. При цьому наголос робиться на міждисциплінарному підході. Центр об'єднує близько 200 дослідників, що представляють різні галузі гуманітарного знання від антропології до соціології¹⁴. Тому не дивно, що до кола наукових інтересів Дж.Бурдса входять досить різні проблеми, хоча всі вони поєднані у часі й просторі: радянська історія та сучасна історія Росії; студії з історії України ХХ ст.; дослідження проблем боротьби з бандитизмом та діяльності радянських спецслужб¹⁵.

Окремо треба відмітити, що такі великі проміжки у часі дослідження властиві не тільки для розробки означеної нами проблеми, але й для більшості робіт з історії ОУН і УПА. Притаманний для північноамериканської історіографії прагматизм і орієнтація на комерційний успіх дослідження, як правило, були основним критерієм у виборі проблематики дослідження¹⁶.

Хронологічний зріз розвитку досліджень повоєнної пацифікації Західної України вказує на великі часові діри. Перша хвиля цікавості до діяльності УПА і збройного підпілля, що припадає на 50-і рр., була зумовлена початком холодної війни. Питання пацифікації не розглядалося окремо, а було частиною узагальнюючих досліджень з історії УПА. Появу в середині 70-х рр. англomовного перекладу книги Ю.Тис-Крохмалюка не можна розцінювати як новий період

зацікавлення українським рухом опору, оскільки перевидання було відповіддю на невдачі й промахи американської армії у В'єтнамі. Хоча все ж таки варто відмітити позитивний момент нагадування про український визвольний рух. Новий сплеск зацікавлення українськими студіями у середині 80-х рр. обумовлювався початком «перебудови» і тими можливостями, які вона відкривала для досліджень в галузі советології. Роботи Дж. Бурдса фактично відкривають якісно новий етап у вивченні історії України та українського націоналістичного руху, бо знаменують собою подолання советологічної кризи 80-х–90-х рр. Новий напрямок ще не отримав якоїсь конкретної назви, проте очевидним є факт, що ми маємо справу з оновленою і модифікованою советологією.

Оскільки, як в рамках запропонованої нами класифікації (див. таблицю), так і в хронологічному плані роботи Дж. Бурдса стоять окремо, то й розглядати їх ми також будемо окремо, тоді як праці українських дослідників розглянемо в комплексі. Враховуючи вузькість теми дослідження і велику кількість фактологічного матеріалу в роботах колишніх учасників подій, пропонуємо взяти за основу доповідь, підготовлену П.Потічним для Центру конфліктології університету Нью-Брунсвіка (Фредеріктон, Канада) для конференції, присвяченої проблемі Російського досвіду контрповстанських заходів, яка є своєрідним резюме означених подій. Дані інших українських дослідників додамо в якості уточнень та доповнень.

П.Потічний виділяє три періоди діяльності УПА: 1) до 1944; 2) 1944–45; 3) 1946–50. Разом з цим він визначає три види контрзаходів, вжитих радянською владою проти УПА та націоналістичного підпілля: військові, політичні та розвідувальні. В цій системі координат автор намагається відстежити, як варіювалися зазначені заходи протягом цих періодів.

Згідно хронологічних рамок, окреслених на початку статті, ми зупинимося на другому (1944–45) та третьому (1946–50) періоді. Спираючись на структуру, запроповану П.Потічним, розглянемо окремо кожен вид контрзаходів, проте це не означає, що радянська влада використовувала їх ізольовано один від одного, навпаки, саме поєднання різних методів сприяло умиротворенню західноукраїнських земель.

Військові заходи. Повернення радянської армії поставило УПА перед необхідністю переходу через лінії фронтів. Як вказують П.Содоль і П.Потічний, керівництво УПА було змушене вдатися до негайної модифікації організаційної структури¹⁷ в напрямку зменшення чисельності загонів до 100–150 осіб¹⁸. Чисельна перевага, забезпечена поверненням радянської армії, створювала можливості для розміщення регулярних військ у селах і прочісування лісів спеціальними силами НКВС. Як вказує Л.Шанковський, вояки УПА уникали сутичок з радянською армією, сформованою переважно з українців (армії 1-го, 2-го, 3-го і 4-го Українських фронтів), зате активно розповсюджували листівки з пропагандою української справи¹⁹. Вже протягом третього періоду (1946–1950) через неефективність використання регулярних військ радянська влада повністю замінила їх

підрозділами НКВС²⁰. Це підтверджує тезу Ю.Тис-Крохмалюка, що «багатонаціональна країна або імперія може покладатися тільки на загони, що складаються з домінуючої нації»²¹.

Останньою масштабною військовою акцією була «велика блокада», що тривала першу половину 1946 р. і була пов'язана з виборами до Верховної Ради СРСР. За даними Ю.Тис-Крохмалюка, в ній були задіяні 585 тис. спецвійськ НКВС, що склалися переважно з етнічних росіян²². Л.Шанковський, порівнюючи дії Кремля і німецької окупаційної влади, вказує на схожість застосованих методів²³, що зумовлені однаковою – тоталітарною – природою СРСР та нацистської Німеччини. Порівняння німецьких і радянських заходів пацифікації підкорених територій є й в роботі Ю.Тис-Крохмалюка, однак він наголошує, що радянські методи були більш ефективними²⁴.

Політичні заходи. Досить докладно про політичні методи НКВС написано в книзі П.Мірчука²⁵. Відразу після реокупації Західної України радянське керівництво взялося за відбудову місцевої влади. Серед найбільш резонансних засобів у 1944–1945 рр. треба відмітити: проведення перепису і реєстрації, примусовий загальний набір до війська та хлібозаготівлі. Крім того, вводилась родинна відповідальність: родини осіб, які не зареєструвалися, підлягали виселенню. Проводились політичні компанії, спрямовані на формування позитивного іміджу радянської влади²⁶. У 1946–1950 рр., аби позбавити УПА і збройне підпілля матеріальної бази, було розпочато процес колективізації. Особливий спротив населення, як вказує П.Мірчук, викликав процес ліквідації греко-католицької церкви²⁷. Найбільш brutальним методом стали т. зв. «обміни» населенням України і Польщі та депортації у Сибір²⁸.

Розвідувальні заходи. Про значення розвідувальних даних та агентурної сітки напевне найбільш точно сказав Ю.Тис-Крохмалюк: «Історія вчить нас, що повстанський рух завжди виростає з політичного підпілля». Звідси він виводить аксіому, що через це ані повстанці, ані підпілля не може бути знищене лише військовими засобами. Ю.Тис-Крохмалюк вважав, що саме нехтування цією аксіомою коштувало німцям провалу у боротьбі з УПА²⁹. Радянське керівництво виявилось більш далекоглядним і спрямувало свій удар на деморалізацію руху. Створення мережі сексотів, чередування масових арештів зі звільненнями мали на меті посіяти атмосферу тотальної недовіри серед членів руху аби знищити його з середини. Служба безпеки (СБ) ОУН змушена була розпочати масштабні внутрішні чистки³⁰. Навіть такий апологет націоналістичного руху як Ю.Тис-Крохмалюк визнавав надмірну жорстокість методів СБ, коли однієї підозри вистачало для страти людини³¹. Радянська влада вдало поєднувала масові репресії і терор з оголошеннями амністії для вояків УПА, які добровільно складуть зброю³², застосовуючи старий як світ принцип «батого та пряника».

Цікаву інформацію для роздумів дає П.Потічний. Так, у науковій літературі можна знайти безліч натяків про отримання радянським керівництвом інформації від глибоко законспірованих радянських розвідників, яким вдалося проникнути у

саме серце розвідувальних служб західних країн. П.Потічний припускає, що радянський шпигун Кім Філбі відіграв велику роль у стримуванні активності українського руху як в Україні, так і за кордоном³³. Однак можливість проведення дослідження, яке б дало відповідь, чи справді такий факт мав місце, є досить складним.

Загальний аналіз робіт українських вчених дає підстави говорити про фактично повне розкриття теми радянської пацифікації Західної України. Тим більшу цікавість викликають праці Дж. Бурдса. Ми вже говорили про широку сферу наукових інтересів американського дослідника, отже звернімося безпосередньо до його робіт.

В контексті вивчення історії радянських спецслужб і досліджень післявоєнного розгулу бандитизму Дж. Бурдс також торкається націоналістичного руху. Головну увагу автор приділяє процесу створення агентурної сітки, як одного з провідних засобів боротьби з українським підпіллям. На відміну від П.Потічного, Дж. Бурдс виділяє два періоди радянської пацифікації Західної України: 1) 1944–46; 2) 1947–48.

Протягом першого періоду радянські спецслужби зіштовхнулися з проблемою адміністрування: нестача людських ресурсів та спротив місцевого населення в поєднанні з розгулом криміналітету та підривною діяльністю колабораціоністів, які залишив німецький окупаційний режим, дуже ускладнювали роботу на теренах Західної України³⁴. Граючи на етнічних антагонізмах, нкаведисти, як правило формували агентуру переважно з поляків, тому коли у листопаді 1944 р. у Москві ухвалили рішення про депортацію поляків з території Західної України, радянська розвідка зазнала цілковитого краху. Дж. Бурдс також зазначає, що бажання Кремля отримати швидкий результат тільки погіршило ситуацію, наслідком цього стала ескалація насилля проти місцевого населення; була підірвана процедура перевірки завербованих агентів, в результаті радянські спецслужби були наводнені подвійними агентами; відбулося падіння кадрової моралі (прохання про переведення, алкоголізм, нервові зриви, тощо)³⁵.

На тлі невтішних показників першого кварталу 1947 р., коли виявилось, що в порівнянні з останнім кварталом 1946 р. активність повстанців зросла майже на 100 %, було прийнято рішення про розгортання паралельної агентурної сітки. Дж. Бурдс вважає, що саме це стало поворотним пунктом на шляху до ліквідації націоналістичного руху³⁶. В результаті, вже на кінець 1948 р. ситуація у більшості районів Західної України була стабілізована. Радянська влада перейшла від методів масового терору до пропаганди і просвіти³⁷.

Досить несподіваною стала постановка питання пацифікації Західної України в руслі гендерної історії. Представник старої школи Ю.Тис-Крохмалюк також констатував, що значний відсоток членів ОУН становили жінки³⁸. Однак, саме Дж. Бурдс першим звертається до ролі жінки в українському підпіллі. Американського дослідника дивує, чому в емігрантській і діаспорній літературі так мало сказано про вклад українських жінок у боротьбу за незалежну Україну. Розглядаючи динаміку задіяності жінок у повстанському русі, Дж. Бурдс спостерігає «еволюцію позиції повстанців: від загального висновку про непри-

датність жінок для більшості видів завдань до 1944 р.; несподіваний розрахунок на жінок в чисельних завданнях після повернення радянських військ на Західну Україну в липні – серпні 1944 р.; і зростаюче обурення на жінок повстанського проводу, оскільки радянська розвідка все більш успішно впроваджувалися у повстанське підпілля, втягуючи етнічних українців (однаково чоловіків, жінок та дітей) в агентуру чи мережу радянських інформаторів. На кінець 1946 р. негативна реакція з середини повстанського підпілля значно скоротила чи зменшила до колишнього рівня участь жінок...»³⁹.

На думку Дж. Бурдса, жіночий досвід участі в українському підпіллі може бути краще зрозумілим тільки якщо розглядати сплетіння особистого і службового життя жінок-повстанців⁴⁰. Автор вважає, що доноси жінок на членів руху були продиктовані глибоким переконанням про безперспективність подальшої збройної боротьби з переважаючими радянськими силами і мали на меті повернути чоловіків додому живими. По-друге, доноси досить часто робилися на вимогу самих чоловіків, оскільки капітуляція вважалася зрадою і каралася жорстокими репресіями СБ ОУН проти колишнього повстанця та його родини⁴¹.

Дискредитація жінок в очах націоналістичного проводу відповідала загальній тактиці радянських спецслужб, які, заарештовуючи практично кожного, підривали механізм перевірки кадрів СБ ОУН⁴². В результаті багато жінок було страчено самими підпільниками⁴³. Дж. Бурдс вважає, що саме ця парадоксальна ситуація, коли на жінок покладали вину за підриг підпільного руху, пояснює логіку українського мовчання.

Підходячи до проблеми розгулу бандитизму в післявоєнний період з точки зору соціальної історії, автор вказує, що 61 % всіх проявів бандитизму, як карного так політичного, припадав на західні прикордонні райони: Україну, Литву, Латвію, Естонію, Беларусь. Це пояснювалось довгим перебуванням цих регіонів під німецькою окупацією та наявністю антирадянських націоналістичних рухів⁴⁴. Взагалі, Дж. Бурдс вказує на виключне взаємопроникнення соціального бандитизму й націоналістичного руху, оскільки досить часто деморалізовані бійці підпільного руху опускалися до рівня криміналітету і лише прикривалися політичними гаслами⁴⁵.

До речі, автор зазначає, що до 1947 р. радянська влада не проводила жодної юридичної відмінності між політичним і карним бандитизмом. Лише у червні 1947 р. після масштабної перебудови всієї каральної системи СРСР відбувся чіткий розподіл: МГБ зайнялося політичним бандитизмом, а МВД – карним⁴⁶.

Запропонований Дж. Бурдсом погляд на проблему відкриває людський вимір історії українського повстанського руху, коли за сухими фактами постають важкі долі емоційно виснажених нескінченною війною людей. Американський дослідник одним з перших торкнувся соціальної та гендерної складових проблеми націоналістичного підпілля. На нашу думку, такі підходи до вивчення українського національно-визвольного руху також мають перспективу в Україні.

Поєднання запропонованої нами на початку статті класифікації (див. таблицю) та хронологічний аналіз розробки проблеми українського національно-визвольного руху й означеного нами питання радянської пацифікації Західної України дає підстави стверджувати, що розпад Радянського Союзу у 1991 р. не тільки є межею між етапами вивчення української проблематики в країнах Північної Америки, але й дає підстави говорити, що по мірі зміни геополітичного місця України в світі, на базі советології формується нова школа дослідників, які, на нашу думку, з часом можуть виокремити українські дослідження в окрему дисципліну.

¹ ОУН і УПА: фаховий висновок робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. – К., 2005. – С.34.

² Некрасов А.А. Становление и этапы развития англо-американской советологии: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Ярославль, 2001. – С.20.

³ Там само. – С.21.

⁴ Боцюрків Б. Стан і проблеми українознавчих студій в політичних науках [резюме] // Український історик. – 1972. – №1–2. – С.153.

⁵ Тишков В.А. Статус профессии историка в США // Вопросы истории. – 1983. – №1. – С.42–43.

⁶ Некрасов А.А. Становление и этапы развития англо-американской советологии. – С.22–23.

⁷ Тус-Крохмальчук Ю. UPA Warfare in Ukraine: Strategic, Tactical and Organizational Problems of Ukrainian Resistance in World War II. – New York, 1972. – P.XIII.

⁸ Там само.

⁹ Некрасов А.А. Становление и этапы развития англо-американской советологии. – С.23.

¹⁰ Там само. – С.24.

¹¹ Хаген М., фон. Будущее советологии: попытка прогноза // Общественные науки и современность. – 1991. – № 4. – С.103–104.

¹² Игрицкий Ю. Ложное отпадет само // Общественные науки и современность. – 1991. – №4. – С.106.

¹³ History of the Davis Center at Harvard // Стаття розміщена на офіційному сайті Гарвардського університету www.daviscenter.fas.harvard.edu/about_us/history.html (18.09.2007).

¹⁴ About the Davis Center for Russian and Eurasian Studies // Стаття розміщена на офіційному сайті Гарвардського університету www.daviscenter.fas.harvard.edu/about_us/ (18.09.2007).

¹⁵ Jeffrey Burds' Home Page // Інформація розміщена на офіційній домашній веб-сторінці Дж. Бурдса www.history.neu.edu/fac/burds/burds.html (18.09.2007).

¹⁶ Тишков В.А. Статус профессии историка в США. – С.56; Селунская Н.Б. Методологическое знание и профессионализм историка // Новая и Новейшая история. – 2004. – № 4. – С.40.

¹⁷ Содоль П. Організаційна структура УПА // Сучасність. – 1983. – № 1–2. – С.164–165.

¹⁸ Potichnyj P. J. Litopys UPA – Related Materials: Pacification of Ukraine: Soviet Counter-insurgency, 1944–1956. (McMaster University), October 2–3, 1987 // Стаття розміщена на офіційному сайті Літопису УПА [www/infoukes.com/upa/related/uf.html](http://www.infoukes.com/upa/related/uf.html) (20.02.2006).

- ¹⁹ *Shankowsky Lev*. Ten Years of the UPA Struggle (1942–1952) // The Ukrainian Insurgent Army in fight for freedom – New York, 1954. – P.37.
- ²⁰ *Potichnyj P. J.* Litopys UPA – Related Materials: Pacification of Ukraine: Soviet Counterinsurgency, 1944–1956.
- ²¹ *Tys-Krokhmaliuk Yu.* UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainian Resistance in World War II. – P.121.
- ²² Там само. – P.308.
- ²³ *Shankowsky Lev*. Ten Years of the UPA Struggle (1942–1952). – P.41.
- ²⁴ *Tys-Krokhmaliuk Yu.* UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainian Resistance in World War II. – P.75, 102.
- ²⁵ *Мірчук П.* Українська Повстанська Армія 1942–1952. – Мюнхен, 1953. – С.95–101.
- ²⁶ *Potichnyj P. J.* Litopys UPA – Related Materials: Pacification of Ukraine: Soviet Counterinsurgency, 1944–1956.
- ²⁷ *Мірчук П.* Українська Повстанська Армія 1942–1952. – С.102.
- ²⁸ *Potichnyj P. J.* Litopys UPA – Related Materials: Pacification of Ukraine: Soviet Counterinsurgency, 1944–1956.
- ²⁹ *Tys-Krokhmaliuk Yu.* UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainian Resistance in World War II. – P.75.
- ³⁰ *Potichnyj P. J.* Litopys UPA – Related Materials: Pacification of Ukraine: Soviet Counterinsurgency, 1944–1956.
- ³¹ *Tys-Krokhmaliuk Yu.* UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainian Resistance in World War II. – P.288.
- ³² *Мірчук П.* Українська Повстанська Армія 1942–1952. – С.122.
- ³³ *Potichnyj P. J.* Litopys UPA – Related Materials: Pacification of Ukraine: Soviet Counterinsurgency, 1944–1956.
- ³⁴ AGENTURE: Soviet informants' Networks in Galicia, 1944–1948 // Eastern European Politics and Societies. – 1997. – January. – P.111.
- ³⁵ Там само. – P.115–120.
- ³⁶ Там само. – P.125.
- ³⁷ Там само. – P.128–130.
- ³⁸ *Tys-Krokhmaliuk Yu.* UPA Warfare in Ukraine: Strategical, Tactical and Organizational Problems of Ukrainian Resistance in World War II. – P.80.
- ³⁹ Gender and Policing in Soviet west Ukraine, 1944–1948 // Cahiers du Monde Russe. – Vol. 42, Number 2–4 (April–December 2001). – P.301–302.
- ⁴⁰ Там само. – P.297.
- ⁴¹ Там само. – P.311.
- ⁴² Там само.
- ⁴³ Там само. – P.303–310.
- ⁴⁴ Борьба с бандитизмом в СССР в 1944–1953 гг. // Социальная история: Ежегодник. – 2000. – С.172–174.
- ⁴⁵ Там само. – С.182–184.
- ⁴⁶ Там само. – С.180.